

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2006-05-05

UDK 929 Mahnič A.: 929.3(497.4)"189"

ANTON MAHNIČ – FUNDAMENTALIZEM IN AVTONOMIJA

Egon PELIKAN

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Inštitut za zgodovinske študije, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

IZVLEČEK

V razpravi se avtor ukvarja z analizo nastopa katoliškega ideologa Antona Mahnič, ki s svojo uveljavitvijo na Slovenskem ob koncu 19. stoletja predstavlja tudi idejno podlago oziroma začetek pluralnega političnega življenja na Slovenskem. Reči je mogoče, da se politična pluralizacija na Slovenskem začne pravzaprav šele z ideološkim odzivom političnega katolicizma na vprašanje modernizacije slovenske in širše avstro-ogrske oziroma evropske družbe.

Avtor prikazuje Mahničovo ideološko strategijo na primeru njegove kritike sodobnih evropskih literarnih tokov in njihovih vplivov v Sloveniji.

Ključne besede: politični katolicizem, modernizacija, ideologija, literatura

ANTON MAHNIČ – FONDAMENTALISMO E AUTONOMIA

SINTESI

Nel suo articolo l'autore analizza gli interventi dell'ideologo cattolico Anton Mahnič, affermatosi sul territorio sloveno alla fine del 19. secolo, che rappresenta la base ideologica ovvero l'inizio della vita politica pluralistica degli sloveni. Si può affermare che la pluralizzazione politica sul territorio sloveno ebbe effettivamente inizio appena con la risposta ideologica del cattolicesimo politico alla questione della modernizzazione della società slovena, di quella austro-ungarica e infine di tutta la società europea.

L'autore presenta la strategia ideologica di Mahnič attraverso gli esempi della sua critica rivolta verso movimenti letterari europei moderni e della loro influenza in terra slovena.

Parole chiave: cattolicesimo politico, modernizzazione, ideologia, letteratura

V razpravi je predstavljen nastop katoliškega ideologa Antona Mahniča, ki s svojo uveljavitvijo na Slovenskem ob koncu 19. stoletja predstavlja tudi idejno (ideološko) podlago oziroma začetek pluralnega političnega življenja na Slovenskem. Reči je mogoče, da se je politična pluralizacija na Slovenskem začela pravzaprav šele z ideološkim odzivom političnega katolicizma na vprašanje modernizacije slovenske in širše avstro-ogrske oziroma evropske družbe.

Kot je o tem zapisal nemški zgodovinar Thomas Meyer, je fundamentalizem družbeni pojav, ki je v zadnjih dvesto letih dobil univerzalne ali celo globalno-univerzalne definicije (Meyer, 1998, 58). Fundamentalizem se obravnava kot svetovni pojav, ki se je v različnih družbenih okoljih različno "inkulturiral", vendar pa kot svojo konstanto ohranil podobne strategije soočanja z modernizacijo ne glede na čas in prostor. V tem smislu definicija religioznega fundamentalizma deluje brez časovnega okvira. Ob tem je njegova bistvena značilnost tudi ta, da se po začetnem obdobju ideološke togosti, v kateri zavrača modernizacijo kot celoto, za doseganje antimodernizacijskih ciljev v zaključnem obdobju tega procesa naposled sam postavi v vlogo uporabnika oziroma zagovornika prejšnjih "modernizacijskih zmot" – če mu to koristi.

Na začetku slovenskega pluralnega političnega življenja, na začetku slovenske "ločitve duhov", ki je predpostavljala iniciacijo v razvoj slovenskega strankarskega in političnega življenja, stoji ideološko razločevanje, ki ga bistveno opredeljuje in določa prepoznavna retorika. Retorika vodilnega slovenskega katoliškega ideologa Antona Mahniča je govornica, ki vsebuje vse elemente ideološkega ekskluzivizma, značilnega sicer za vse poznejše, avtoritarne in totalitarne ideologije t. i. "kratkega" dvajsetega stoletja. V Mahničevem političnem nastopu je mogoče prepoznati spor, ki po svojem bistvu in izvoru ni slovenski, temveč je spor, ki je v tedanji Evropi potekal med katolicizmom in sodobnim svetom. V Evropi je bil ta konflikt na začetku ostrejši (npr. *Kulturkampf* v Nemčiji), ampak tudi krajši – modernizacija je po Evropi namreč potekala precej hitreje, tako da v zahodni Evropi zaradi pomanjkanja časa pri obvladovanju sodobnih družbenih tokov, z idejnim arzenalom iz obdobja pred francosko revolucijo preprosto ni bilo mogoče nastopati. Na Slovenskem pa ostajajo ta vprašanja, povezana s *Syllabusom* papeža Pija IX., v resnici aktualna vse do sredine 20. stoletja, ko eno, avtoritarno ideološko strukturo zamenja druga, totalitarna, kar je bilo posledica druge svetovne vojne in revolucije.

Anton Mahnič je bil izrazit ideolog, z zelo razvitim občutkom za ideološke interpretacije na relacijah med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo. V območju teh razmerij je njegova retorika lahko ustvarila močan učinek strahu pred modernizacijo tako pri povprečnem slovenskem kmetu kakor npr. pri konservativnem izobra-

žencu. Mahničeva sposobnost za usmerjanje učinkov propagande na več različnih socialnih slojev hkrati je nedvomno tudi ena izmed njegovih pomembnih in gotovo tudi nespornih demagoških odlik.

Tragikomičnost opisane dejavnosti je v tem, da je Mahničev ideološko-demagoški-retorični arzenal nastopal pod geslom "več luči", tako da je zgodovinsko srečanje Slovencev z njihovo prvo klasično moderno ideologijo je v tem smislu originalno. Razlika med gledanim in videnim (npr. po Lacanu) je ponujena pod geslom, ki dejansko predstavlja njeno nasprotje, s čimer se nam Anton Mahnič še dodatno razkriva kot genialen ideolog demagog, sposoben najrazličnejših miselnih in idejnih obratov, humorja, cinizma, sarkazma ... Ob branju Antona Mahniča se zagotovo ni mogoče dolgočasiti.

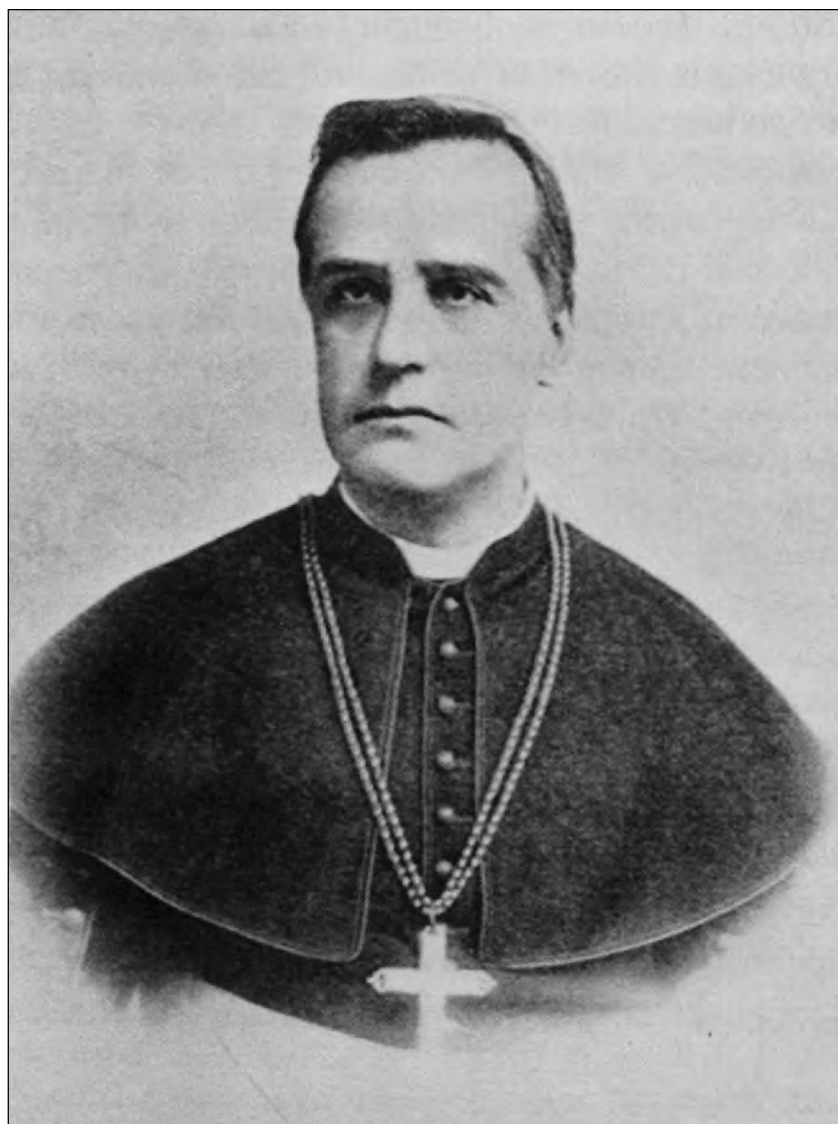
Mahničeve ideološke strategije prikazujem na primeru njegove kritike sodobnih evropskih literarnih tokov in njihovih vplivov v Sloveniji.

FUNDAMENTALIZEM

Mahničeva stališča so bila pogojena s splošnimi stališči Cerkve in političnega katolicizma v Evropi do spremenjenih družbenih razmer, ko je Cerkev zaradi vedno večje izrinjenosti z vseh polj idejnega uveljavljanja in družbenega življenja poskušala zavarovati svoje družbene interese in tudi privilegije (Juhant, 1990, 25). Pri tem je šlo npr. za vprašanje uveljavljanja parlamentarne demokracije, načela o suverenosti ljudstva, nacionalno vprašanje in vrsto drugih aktualnih vprašanj – skratka za t. i. idejne postulate liberalizma (Janosi, 1970, 33–51), za prodiranje modernističnih idej znotraj katolicizma (Benz, 1970, 85–108), kar vse je papež Pij IX. obsodil v *Syllabusu* že leta 1864. Mahnič je bil izrazit predstavnik integralne, do popolnosti ideološko dograjene katoliške ideologije.

"Syllabus je gotovo najznamenitiši višepastirski akt sv. Stolice v 19. veku" je menil četrto stoletja po njegovi objavi (Mahnič, 1888, 29). In ob tem ni skrival prepričanja, da je stari svet mogoče obraniti tako v obstoječem odnosu do družbe, kakor do različnih novih idejnih gibanj znotraj Cerkve same.

Že pri *Syllabusu* preseneča nesistematična obsodba vseh mogočih sil, ki naj bi ogrožale moč in položaj Cerkve: panteizma, naturalizma, racionalizma, socializma, komunizma, tajnih društev, kulturne in šolske avtonomije, vloge države, protestantizma itd. *Syllabus* je ustvarjal posebno vrsto psihoze ogroženosti od vseh mogočih mračnih, tujih sovražnih sil, ki naj bi se bile zarotile proti katoliški Cerkvi (Benz, 1970, 115–116). Mahnič je deloval v senci te psihoze, čeprav več kot četrto stoletja pozneje. Ne nazadnje sta urbanizacija in modernizacija v habsburški monarhiji zaostajala (v primerjavi npr. z Nemčijo ali s Francijo) približno toliko, na Slovenskem pa seveda še najmanj dodatnega četrto stoletja več.

Sl. 1 / Fig. 1: Anton Mahnič (1850–1920).

V prvem obdobju t. i. "ločitve duhov" Mahnič nastopa odklonilno do vseh najpomembnejših vprašanj modernizacije evropske družbe. Ko se njegova vertikalna in v bistvu platonistična struktura spusti v presojanje umetnosti, pa tudi za avtonomijo na tem področju ni več prostora. Kot je o tem zapisal dr. Janez Juhant, je *"Mahnič napravil neločljivo zvezo med krščanstvom kot vero in njeno idejno, politično, umetniško, narodnostno (itd.) določeno, katoliško formo"* (Juhant, 1990, 27).

Mahnič je estetske nazore in tudi retoriko svoje literarne kritike razumel kot paternalistično zaščito slovenskega ljudstva pred novodobnimi družbenimi deviacijami, pred – kot pravi – *"Slovencem tujim duhom"*.

Tega naj bi iz slovenskega življenja izločili.

TEORETIČNO IZHODIŠČE (LEPO, DOBRO IN RESNIČNO)

Pri Mahničju gre za t. i. krščanski idealizem, tj. izraz, ki ga Mahnič sam uporablja in z njim označuje svoj ideološki oziroma filozofski nazor (Bratuž, 1990, 34). Mahničeva estetika se oblikuje znotraj filozofskega sistema, ki Platonovo idejo "lepega", ki naj bi bilo posnetek narave, uporablja kot premiso, nad katero postavi stvarnika, ki naj bi lepoto narave ustvaril po svoji podobi (Mahnič, 1999, 77–79). Lepoto zaznamo s čutom (očesom), jo dojamemo z razumom in sprejmemo z dušo, če je približek božjemu – če je "lepa" –, pravi Mahnič. Duša prepozna "lepo, dobro in resnično" – ali vsako posamično. Kot je duša pri Platonu približek oziroma posnetek ideje lepega, je pri Mahničju duša približek Božjemu.

Nad Platonovo "idejo lepega" je Mahnič tako "dodal" še Boga, ki da predstavlja njeno najvišje bistvo samo:

"Platon zahteva, da naj umetnik popravlja naravo. (...) Umetnost ima nalogo dušo vzgojiti ter lepemu in skladnemu privaditi, da se vsposobi dojeti bistveno lepoto, ta je po Platonu ideja lepega; mi pa recimo Boga" (Mahnič, 1999, 119).

Gre za tako imenovani katoliški platonizem, kot ga je definiral npr. nemški zgodovinar Ernst Hoffmann (Bratuž, 1990, 36).

Relacija med obliko, vsebino in idejo ni mogoča brez zadnje ... Oblika ali vsebina ne zadoščata, pod-

rediti se morata ideji – idejo pa predpiše ideolog. Prvi dve kategoriji vzame umetnik iz narave, tretja ideja pa je iz višjega sveta (Mahnič, 1999, 102). Sami čuti za prepoznavanje lepega ne zadoščajo, pa tudi sam razum ne, saj ga lahko vodi le ideja – ideja lepega, dobrega in resničnega. In Mahničev dokaz:

"Čuti sami po sebi lepote dojeti ne morejo. (...) Pelji ovco v "stanze" Rafaelove ali v "Pinacoteco" vatikansko in videl boš, ali jo bo mikala katera od onih nebeških slik. (...) Zastonj boš čakal. Ali – potrosi ji soli in otrobov in videl boš, kako bo hitro zavohala in začela lizati. Zakaj to, ono pa ne?" (Mahnič, 1999, 51).

Sodba o aktualnih literarnih usmeritvah na Slovenskem, kot sta bila npr. naturalizem ali realizem, je bila v tem smislu na dlani:

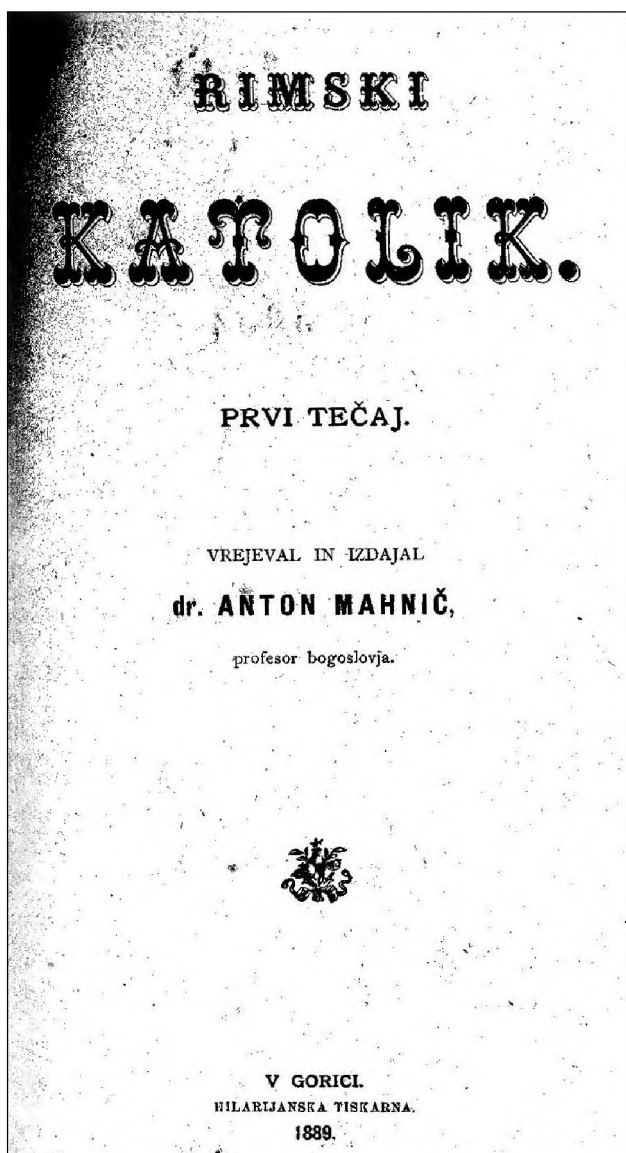
"Leposlovni realisti pa resnično ne najdejo na svetu niti enega poštenjaka, niti ene sramežljive device, niti ene zveste zakonske žene (...). Vse slabo, smrad iz vseh kotov skupaj pometajo in koncentrujejo z rafinirano domišljijo ter zapišejo na čelo: glejte, to je življenje! Je kje realist videl pijanega kmeta valjati se po cesti, ga hitro vzdigne, ga še bolj omaže, potem pa razstavi mimogredočim kličoč: Glejte življenje! Glejte realnost! (...) Kako mora taka umetnost vplivati na duha, je jasno" (Mahnič, 1890, 369).

NEMŠKI AVTORJI IN NEMŠKA LITERATURA

Po nekakšni vaji, ki jo je predstavljala izdaja "Dvanajst apostolov" v Slovencu leta 1884, je Mahnič nabral dovolj materiala za zelo široko zastavljeno družbeno kritiko. V uvodniku prve številke Rimskega katolika tako lahko preberemo:

"Katoliki smo Slovenci. Vže pred tisoč leti nam je vsšlo solnce krščanstva. Pradedje naši so z vernim srcem vsprejeli njegovo oživljajoče žarke. Od tedaj je Slovenec trden kaker skala vstrajal v zvestobi do sv. cerkve. Veliko žrtev ga je stala ta zvestoba. Prihrul je vihar od vzhoda – silna turška moč. Dvesto let je Slovenec prelival kri za sv. vero, za krščansko omiko. Nič manjše nevarnosti so mu pretile v veku velike reformacije, ki je žugala se sladko, slepilno besedo Slovencu omajati staro zvestobo. Prebil je tudi te. (...) Nove nevarnosti nam prete: krivi nauki, ki niso vzrasli na njivi katoliški; nauki, ne le nekrščanski, ampak tudi nenaravni; nauki tuji, ki se ne vjemajo niti se značajem niti se zgodovino naroda slovenskega. Ti nauki privedo k odpadu od krščanstva, ki bi bil pogubneši kaker povrat k staremu poganstvu. Toda mi hočemo ostati katoliki tudi v prihodnje" (Mahnič, 1888, 1).

Razlika je bila v tem, da Slovence zdaj ni več ogrožala "nevarnost z Vzhoda". Nevarnost je sedaj prihajala prav iz tiste Evrope, iz katere so Slovenci prejeli krščanstvo. Naši severni sosedje Nemci so resnično ustvarjalni in posnemanja vredni samo do trenutka, ko prično – po Mahničevem mnenju – "odpadati od Boga".

Sl. 2: Naslovnica Rimskega katolika.

Fig. 2: The cover of the Rimski katolik (The Roman Catholic).

To je ovinek, s katerim je bilo mogoče predpostaviti, da evropskih, posebno nemških zgledov, ne gre več posnemati. V izhodišču Mahnič predpostavlja, da je za družbeno prihodnost odločilna opredelitev mladine:

"Kdor ima v oblasti vzgojo mladine, gospoduje prihodnjim časom in človeštvu. Ni Ti treba tega iz zgodovine potrjevati, dovolj si v njej zveden. (...) Da, za mladino puli se danes celi svet, čigava bo, kdo jo ima vzgojevati. Ljuta borba se je vnela o tej najvažniši točki v socialnem in napredovalnem razvoju človeštva. Borečih vojska pa se ločuje na dve načelno nasprotujoči si strani: naturalizem od ene, od druge cerkev katoliška" (Mahnič, 1888, 36).

Vpliv na slovensko mladino pa naj bi potekal prek vrste slovenskemu narodu "tujih idej", ki so vdiral iz Evrope in jih Mahnič označuje s pridevkom "tuji". V besedilih vedno znova naletimo na sintagme, kot so npr.: tuja učenost, tuje univerze, tuji učitelji, tuji literati, tuji vplivi v slovenski književnosti, tuja umetnost na Slovenskem, tuji duh itn.

Ker so slovenski študentje najpogosteje študirali prav na nemških univerzah in od tam prinašali "novosti" v slovenski prostor, so bili najbolj na udaru prav nemški avtorji in njihovi slovenski "posnemovalci":

"O nesrečna severna sapa, da žugaš že v prvem cvetu zamoriti zdravi čut majhnega, a čilega, nadepolnega naroda slovenskega. Nesrečni blažitelji mladine, ki ste se napili nemškega strupa, da otrovite kar je še zdravega med nami ..." (Mahnič, 1999, 119).

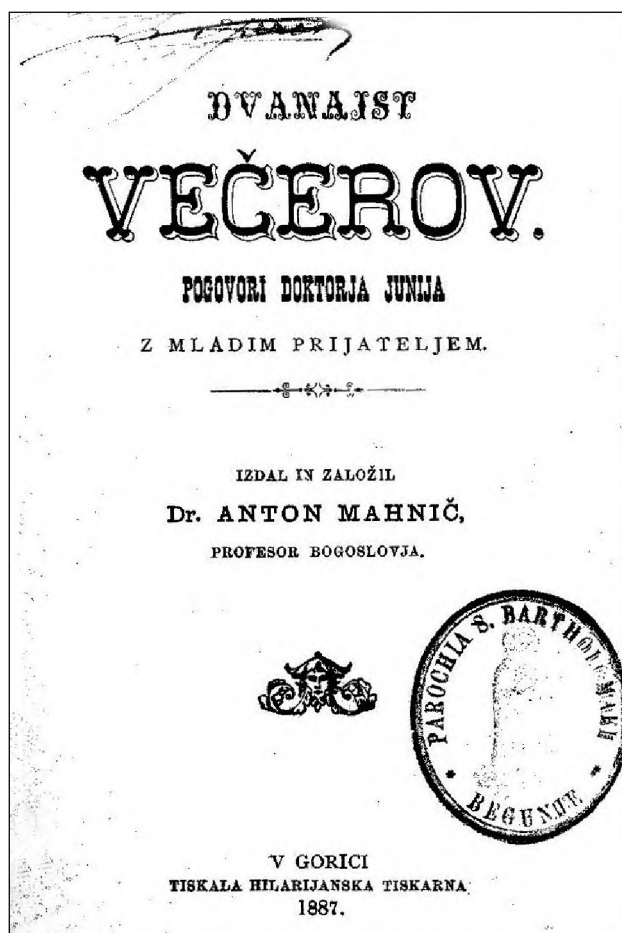
Pri tem Mahniču ne manjka odločnosti in poguma, saj brez pomislekov napade nemške klasike, ki so ustvarjali že pred sto leti. Vnema, s katero bi rad "očistil" evropsko literaturo ali vsaj pred njo obvaroval slovensko družbo, je presenetljiva. "Obsodbe" pa so navadno utemeljene na najrazličnejših ravneh – od "napačne" verske opredelitve posameznika, njegove zgrešene filozofske usmeritve, pripadnosti napačni literarni zvrsti itn., vse do (in zelo pogosto) domnevne moralne spornosti avtorja:

"Tudi naša mladina čita, veliko čita, kaker v šoli, tako doma. In ker imamo šole nemške, bero se pred vsem tudi nemški klasiki, ki potemtakem neizrečeno globoko segajo v vzgojo naše mladine. (...) Kakovi so nemški klasični pisatelji, s katerimi se v prvi vrsti bavi po naših šolah mladina? Mej drugimi imenujejo se: Schiller, Goethe, Lessing, Wieland itd. To so imena protestantov; morejo pa protestantje biti zanesljivi učitelji katoliške mladine?(...) Vere ne išči v njih malo ali nič. Versko pozitivnost je izpodglodal dvom. Z indiferentizmom in naturalizmom se menjuje deizem, panteizem, sploh nahajaš tu čudno zmes vsakterih zmot. Schillerja navduhuje Kant, njegovo verstvo je zanikanje vsakega verstva; tako malo je v Schillerji kristjanskega duha, da žaluje po starih božanstvih! Goethe je gol naturalist, kristjanskih načel najhuji nasprotnik, mož brez vere in strahu Božjega. Kdor hoče Lessinga spoznati, beri kaj je pisal o Kristusovi veri, o vzgoji verstva, prečitaj Natana

njegovega, ki se s pravico imenuje evangelij liberalizma in indiferentizma. (...) Tudi Wieland sovraži vero, krepost zasmehuje, a mično opisuje poltenost. Kaj bi pa še le rekel o Heine-ji, katerega skepticizem, kaker se dobro še spominam, se nam je v šoli s posebnim ponosom povdarja. Heine pravim, katerega najbrezbožniše, najostudniše spise sem že našel v rokah petošolcev, ki so jih dobili od lastnih profesorjev! Ti in drugi taki pisatelji, zasmehovavci vsake vere, posebno pa naše nadnaravne, ljudje neredko nravstveno propadli, podli, taki možje se katoliški mladini poveljujejo, priporočajo kot plemeniti značaji, oznanjevalci resnice, učitelji življenja!" (Mahnič, 1888, 394).

Mahnič je ob tem tudi pravi mojster kratkih alegoričnih zgodbic, v katerih pogosto podaja svoje sodbe in obsodbe. V njih najdemo pravo zbirko verskega ekskluzivizma in nestrpnosti:

"Četrto in zadnjo uro imamo nemščino. Vstopi profesor, kaker nekaj "turnar" v lovski opravi; na klobuku z majhnimi okrajci, ki stoje kaker torilce na glavi, sta

Sl. 3: Naslovnica Dvanajstih večerov.

Fig. 3: The cover of Dvanajst večerov (Twelve Evenings).

pripeta dva želoda. "Nadaljujmo branje." Vstane dijak v predzadnji klopi. Bere iz Lessingovega "Nathan der Weise". (...) Tukaj je jedro vse drame, a v teh besedah izraža največji kritični veleum, s kakeršnim se moremo ponašati le mi Nemci, naš nedosegljivi Lessing, svoje stališče! Vsak trdi, kar hoče, da je le njegova vera edino prava, zveličavna! Žid nič manj kaker Muhamedanec, kaker kristjan. Komu bomo verjeli? (...) Isto vzvišeno stališče je bilo tudi našega Schiller-ja, ki peva, da ne izpoveda nobene izmed obstoječih ver, to pa iz vere – aus Religion! To je tisti čisti deizem, lasten Voltaire-u, Rousseau-u in drugim najblažjim duhovom. To je vera prihodnosti." (Mahnič, 1888, 530)

Pred njegovo (ob)sodbo tako ni varna nobena umetnina in njegova kritika je iz tako vzpostavljenega vrednostnega gledišča usmerjena v preteklost, v sodobnost in v prihodnost. V tem smislu je univerzalna in brezčasna: "(Goethejeva, op. E. P.) Tragedija "Faust" je vsekakor znamenito delo vže radi tega, ker je veren spomenik modernega mišljenja in pesništva ter njunih žalostnih zmot ..." (Mahnič, 1890, 60).

O modernih tujih avtorjih torej sploh ne kaže preveč izgubljati besed. Veliko natančnejši pa je Mahnič pri slovenskih avtorjih – ti imajo že zaradi jezika lažji dostop do slovenskega ljudstva in še posebno – mladine.

SLOVENSKI AVTORJI

Po vzpostavitvi koncepta in po analizi t. i. "nemških razmer" so prišli na vrsto t. i. "slovenski plagiatorji" nemških vzorcev. Z Mahničevimi besedami:

"Naš narod je skoz in skoz katoliški, in le tisto razumništvo mu služi, ki je katoliško. Liberalizem v katoliškem narodu nima pravice do obstoja (...) vse, ki se upirajo katoliškim načelom zavračamo, jih ponižamo in kar mogoče vničimo ..." (...) In: Denimo (...), da bi res prišlo do osodepolne alternative: Slovenci, ali odrecite se narodnosti ali veri: aut – aut – vender menim, da bi vsak slovenski rodoljub, ako mu je sploh vera in večnost še kaj, raje ostal katoličan, nego Slovenec – luteran. Ker kaj bi pomagalo, ko bi nam luteranstvo rešilo jezik, a izgubilo nebesa; je vender boljše v nebesih govoriti kitajsko, nego v peklu slovensko!" (Mahnič, 1888, 319).

Tako je Mahnič hitro v polemiki s Stritarjem, s Prešernom, celo z duhovnikom Gregorčičem. O Prešernu oziroma o učinkih prebiranja njegove poezije, zapiše npr.: "Sodba ni težka. (...) Preširen nam v zlati, umelelno izdelani posodi podaja strup pregrešne strasti ..." (Mahnič, 1999, 155).

Sistematično napada slovenske avtorje, npr. Antona Aškercu, Josipa Stritarja, Prešerna, Gregorčiča, Trdino ter neutrudno in brez predaha tudi njihova posamezna dela – "za nazaj" in sproti, kakor so izhajala:

"Sploh so Trdinove bajke in povesti prava kloaka, ki se vije skozi letnike "Ljubljanskega zvona", kloaka, v katero se zliva vse, kar se da misliti najbolj ostudnega in

kosmatega – prava "kvintesenca" mladoslovenskega liberalstva! (Mahnič, 1890, 242).

Mahnič zaznava omenjene avtorje kot primere deviacij, pred katerimi je treba slovensko ljudstvo zaščititi: "Kaker smo dotlej ocenili Gregorčiča, kaker smo v luči resnice osvetlili lice Stritarju, kaker smo razodeli piškavi realizem Antona Aškercu, in pokazali, kdo je dr. Ivan Tavčar, tako pridejo na vrsto drugi pisatelji in pesniki, kakor se nam bodo rodili. V kratkem prinesemo oceno Jurčičevih del. (...) Ko ne bomo več videli na bojišču nasprotnikov, se tudi bojevali ne bomo; in ko bi prišel kdaj tak čas za Slovence, čas praviga, ne piškavega miru, tedaj bomo dosegli, kar smo namerjali od prvega početka: čisto ohraniti Slovincem katoliško vero" (Mahnič, 1891, 2).

Seveda pride do Mahničevega nastopa, v primerjavi z razvojem v Srednji Evropi, kot že rečeno, z nekajdesetletno zamudo, kar pa nikakor ni vplivalo na njegovo radikalnost, saj so se Mahniču celo npr. stališča filozofa in teologa Frančiška Lampeta zdela premalo jasna in premalo radikalna. Upravičeno so tedaj v polemiki z njim "vesnaši" zapisali, da pričakujejo v Rimskem Katoliku "ob kratkem razpravo: Gnjl realizem in nesramen naturalizem v bibliji" (Priatelj, 1966, 420).

SKLEP

V Mahničevih razpravljanih najdemo sicer večino ideoloških strategij, ki so pozneje značilne za velike ideologije dvajsetega stoletja – beg naprej, notranjega in zunanjega sovražnika, prevzemanje nasprotnih pozicij, sociološko funkcijo "grešnega kozla", teorije o zarotah, antisemitizmu, verski in nacionalni ekskluzivizmu, t. i. "wir Diskurz", antifeminizmu, antidemokratizmu, anti-liberalizmu – skratka čisto vse elemente, ki so značilni za konstrukcijo fundamentalistične ideologije. Na Slovenskem je postalo sporno kmalu vse – od demokracije oziroma parlamentarizma, nacionalne ideje, do npr. šolskih učbenikov in šolskega sistema kot celote, gledališča, poezije in sploh vse literature.

V literarni kritiki pa se Mahnič znajde nekje skupaj z likom Jorgeja, čuvarja knjižnice labirinta v Ecovem romanu Ime rože.

Filozofska konstrukcija, ki je Mahniču služila za operacionalizacijo fundamentalistične ideologije, je pozneje predstavljala tudi idejno/ideološko podlago za politično aplikacijo na zaostale družbene in kulturne razmere na Slovenskem.

Kmalu po volilnem porazu na Kranjskem leta 1907 je namreč postalo marsikomu jasno, kaj pomeni znani rek, da je eno klerikalec v opoziciji, vse kaj drugega pa klerikalec na oblasti. V resnici se lahko vprašamo, kaj bi ostalo od slovenske literature, gledališča in slovenske kulture sploh, če tedanji slovenski liberalni politiki ne bi uspelo ohraniti vsaj nekaterih družbenih pozicij, med temi npr. oblast v mestu Ljubljana. Seveda je politični

katolicizem bil vnaprej izgubljeni boj z evropsko kulturo in civilizacijo – z napredkom znanosti in družbe sploh – kot je to precizno formuliral Mahnič sam:

"Sploh bi Cerkvi svetovali, da se sprijazni z modernim napredkom in njegovimi idejami. (...) Da bi si vendar liberalni katoliki enkrat za vselej zapomnili, kar jim je Pij IX. zasolil s tem, da je zavrzel nauk tistih, ki menijo, da se rimski papež more in mora sprijazniti in pogoditi z napredkom, z liberalizmom in moderno civilizacijo" (Mahnič, 1888, 267–268).

Mahničeva stališča, razumljena v širšem kontekstu svojega pojavljanja, pa niso bila specifični produkt te ali one teologije, filozofije, kaj šele literarne kritike. Mahničeva stališča so produkt verskega fundamentalizma, ki v totalnem in eshatološem triumfalizmu zahteva vso družbo zase ter negira vsako avtonomijo in vsak pluralizem. V tem smislu je njegov nastop sociološko, strukturno opazovan – "fundamentalističen" v klasičnem pomenu besede, kot jo razumemo tudi danes, in v tem smislu je tudi brezčasen.

ANTON MAHNIČ – FUNDAMENTALISM AND AUTONOMY

Egon PELIKAN

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, Institute for Historical Studies, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

SUMMARY

The author demonstrates the Catholic ideologist Anton Mahnič's ideological strategies through his criticism of contemporary European literary currents and their influences in Slovenia, providing an analysis of the importance of Mahnič, whose stature towards the end of the 19th century represents the conceptual (ideological) foundation or the origin of plural political life in Slovenia. The political pluralization in Slovenia only began with the ideological reaction of political Catholicism to the question of modernisation of Slovene and Austro-Hungarian or European society.

At the origin of the Slovene plural political life, at the beginning of the rift between the Slovene Catholic and liberal political forces, which presupposed an initiation into the development of the Slovene party and political lives, there is ideological differentiation, fundamentally defined and determined by recognisable rhetoric. The rhetoric of the leading Slovene Catholic ideologist, Anton Mahnič, was a parlance containing all the elements of ideological exclusivity, which was characteristic of all later ideologies of the so-called "short" 20th century. In Mahnič's political appearance it is possible to recognise a dissent that was in its essence and origin hardly Slovene. Rather, it was a dissent that was in the Europe of that period generally present in the dispute between Catholicism and the modern world. Elsewhere in Europe, this conflict was more severe at the beginning (e.g., Kulturkampf in Germany), but also shorter than that in Slovenia, as modernisation in other parts of Europe occurred much faster. In fact, due to the lack of time, exercising command over society by employing a conceptual arsenal dating from the periods preceding the French revolution (that is, from the 18th century) simply was not possible. In Slovenia, on the other hand, the issues related to the Syllabus of Pope Pius IX remained topical till the middle of the 20th century, when one ideological structure – authoritative – was replaced by another – totalitarian. This change came as a consequence of the Second World War and revolution.

Anton Mahnič was an avowed ideologist with a great sense of ideological interpretation of the relations between the past, present and future. Within these relations his rhetoric was able to create a strong fear of modernisation not only in the average Slovene farmer but also in the conservative intellectual. Mahnič's ability to direct the effects of the propaganda to several social strata at the same time is one of his major and undisputedly superior demagogic features.

Key words: political Catholicism, modernisation, ideology, literature

VIRI IN LITERATURA

Bratuž, A. (1990): Anton Mahnič – filozof krščanskega platonizma, Mahničev simpozij v Rimu. Celje, Slovenska teološka akademija v Rimu, 33–43.

Benz, E. (1970): Die Stellung des Modernismus zur päpstlichen Autorität. V: Weinzierl, E. (ed.): Die Päpstliche Autorität im katholischen Selbstverständnis des 19. und 20. Jahrhunderts. Salzburg – München, ZALOŽBA, 85–108.

Juhant, J. (1990): Filozofske osnove Mahničevega delovanja, Mahničev simpozij v Rimu. Celje, Slovenska teološka akademija v Rimu, 23–33.

Janosi, F. E. (1970): Liberaler Katholizismus und päpstliche Autorität bis zum Syllabus. V: Weinzierl, E. (ed.): Die päpstliche Autorität im katholischen Selbstverständnis des 19. und 20. Jahrhunderts. Salzburg – München, Universitätsverlag Anton Pustet, 33–51.

Mahnič, A. (1999): Dvanajst večerov (ponatis originala iz leta 1887). Nova Gorica, Založba Branko.

Mahnič, A. (1888): Rimski Katolik. Gorica, Hilarijska tiskarna v Gorici.

Mahnič, A. (1889): Rimski Katolik. Gorica, Hilarijska tiskarna v Gorici.

Mahnič, A. (1890): Rimski Katolik. Gorica, Hilarijska tiskarna v Gorici.

Mahnič, A. (1891): Rimski Katolik. Gorica, Hilarijska tiskarna v Gorici.

Meyer, T. (1998): Die Politisierung kultureller Differenz – Fundamentalismus, Kultur und Politik. V: Bielefeldt, H., Heitmeyer, W.: Politisierte Religion (Ursachen und Erscheinungsformen des modernen Fundamentalismus). Frankfurt a. M., Suhrkamp.

Pirc, J. (1993): Utopija nove krščanske družbe, Cerkev, kultura in politika 1890–1941. Ljubljana, Slovenska matica.

Prijatelj, I. (1966): Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina (ponatis originala iz leta 1938), knj. VI. Ljubljana, DZS.